

УДК 378.02:372.8

ДО ПИТАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ ШКІЛ В УМОВАХ ПЕРЕХОДУ НА РІДНОМОВНЕ НАВЧАННЯ (ЧЕХОСЛОВАЦЬКИЙ ПЕРІОД, 1919-1939)

Фізеші Октавія Йосипівна
м.Мукачеве

У статті виявлено основні тенденції щодо динаміки кількісного та якісного складу вчителів початкових шкіл у період приєднання закарпаатоукраїнських земель до Чехословаччини, проаналізовано основні шляхи підвищення педагогічної кваліфікації вчителів початкової школи в умовах переходу на рідномовне навчання. Акцентовується увага на питаннях курсової підготовки та перепідготовки вчителів, зокрема створення курсів екстернатної підготовки вчителів початкових шкіл, адміністративно-методичних курсів. Приділено увагу питанню нострифікації дипломів учителів в умовах зміни державної влади та територіальної приналежності Закарпаття у першій половині XX століття.

Ключові слова: початкова школа, вчитель початкової школи, педагогічна кваліфікація.

Актуальність теми дослідження та ступінь її вивчення в педагогічній літературі. Вчитель, педагог є не тільки важливим суб'єктом навчально-виховного процесу в школі, але й виразником демократичних ідей суспільства, національної гідності й моральної досконалості. Професія

вчителя в усі часи на Закарпатті була шанованою, вчитель початкової школи виступав зразком для наслідування і водночас носієм знань та народної мудрості. Тому, вивчення процесу становлення та вдосконалення підготовки вчителів є важливим напрямом історико-педагогічних досліджень. Різноманітні аспекти освітніх проблем, розвитку теорії та практики навчання в закладах освіти другої половини XIX – початку XXI століття знайшли відображення в працях науковців: Л.Березівської, Л.Бондар, В.Василенка, Т.Васьковича, Л.Вовк, М.Гриценка, Н.Дем'яненко, П.Дроб'язка, М.Євтуха, І.Зайченка, В.Кузя, В.Липинського, М.Лисенка, Д.Мазохи, Н.Побірченко, О.Сухомлинської, Б.Ступарика та ін. Їхні дослідження мають узагальнюючий характер, де в комплексі розкриваються проблеми освітньої політики, загального шкільництва, розбудови національної освіти, ідеї української національної школи, діяльність педагогів та громадських діячів. Історія розвитку освіти на Закарпатті знайшла відображення у наукових розвідках М.В.Гомонная, І.Гранчака, Д.Данилюка, А.Ігната, В.Керечанина, М.Кляп, М.Кухти, М.Маляр, Р.Магочія, В.Росула, П.Ходанича, Д.Худанича та ін.

Освітня система є чутливою до суспільно-політичних та соціально-економічних змін, які мають місце в різні історичні періоди. Особливо це стосується тих регіонів нашої держави, де проживає велика кількість представників різних національностей. Важливого значення тут набуває не тільки відкриття нових навчальних закладів з рідною викладавчою мовою, а й система підготовки вчителів для національних початкових шкіл. Тому, основна **мета статті** – проаналізувати систему професійної підготовки вчителів початкових шкіл та підвищення їх педагогічної кваліфікації в умовах зміни державної влади та територіальної приналежності Закарпаття у першій половині XX століття.

Основний зміст статті. Розвиток педагогічної думки першої половини XX століття, як бачимо, припав на час офіційного перебування Закарпаття під юрисдикцією Че-

хословащини, яка одним з пріоритетів розвитку держави вважала реформування системи освіти, забезпечення своїх громадян якісною освітою, врахування регіональних та етнічних особливостей земель, які входили до її складу.

У досліджуваний нами період особливої актуальності набуває питання підготовки та постійного професійного вдосконалення вчителів початкових шкіл, які готові до впровадження освітніх реформ, здійснюваних новим урядом. Адже, в останні роки перебування закарпатоукраїнських земель у складі Австро-Угорщини спостерігалось різке погіршення стану початкової освіти в плані забезпечення рідномовного навчання. Це стосувалося й підготовки вчителів - в краї майже не залишилися вчителі, які могли забезпечити навчання в початкових школах рідною мовою (табл. 1).

Таблиця 1

Кількісний склад учителів початкових шкіл (1920-1931 роках) [9, с.14]

Рік	Русин.	Чехослов.	Угор.	Нім.	Румун.	Єврей.	Змішана	Всього
1920	496	25	186	7	6	-	154	874
1931	1277	449	208	23	14	8	164	2143
Приріст	781	424	22	16	8	8	10	1269
%	157,42	1696	11,82	228,56	11,82	100	6,49	144,16

Отже, як бачимо кількість учителів за перше десятиліття перебування закарпатоукраїнських земель у складі Чехословащини зросла на 144%. Якщо говорити про кількість учителів за мовою навчання, то найбільший приріст спостерігається русиномовних вчителів (на 781 особу), але не відстають і вчителі чехословацьких шкіл, їх загальна кількість збільшилася у 18 разів.

З приходом нової влади та впровадженням основних положень Конституції ЧСР на Підкарпатській Русі гостро постало питання про необхідність не тільки розширення мережі навчально-виховних закладів для школопопівних учнів та дорослого неписьменного населення, але й питання забезпечення цих закладів висококваліфікованими кадрами (табл.2), які могли б забезпечити рідномовну освіту.

Таблиця 2

Кількість учителів початкової школи згідно їх педагогічної кваліфікації [9, с.19]

Рік	Вчитель початкової школи	Вчитель жіночих ручних робіт	Всього
1920	854	16	870
1931	2143	128	2271
Приріст	1289	112	1401
%	150,9	700	261

Як бачимо, цифри щодо кількості вчителів початкових шкіл у 1920 році є надзвичайно невішними, оскільки в середньому на одного кваліфікованого вчителя припадало близько 62 учня. Одразу зазначимо, що ситуація щодо кількості кваліфікованих педагогів у кількісному значенні суттєво покращилася (приріст становить 1401 осіб), проте навантаження учнів на одного вчителя все ще достатньо

високе.

У досліджуваний нами період на території сучасного Закарпаття підготовку педагогічних кадрів здійснювали три семінарії – дві в м.Ужгороді та одна в м.Мукачеві. На підставі аналізу статистичних даних щодо кількості студентів, які в них навчалися, то можемо констатувати наступне (табл.3):

Таблиця 3

Кількість студентів педагогічних семінарій Підкарпатської Русі (1920 рік) [8, арк. 1]

Назва навчального закладу	1918-1919 н.р.	1919-1920 н.р.
Ужгородська учительська семінарія	134	50
Греко-католицька жіноча учительська семінарія	140	124
Мукачівська вчительська семінарія	-	25
Всього:	274	199

Про відсутність педагогічних кадрів свідчить звернення Реферату освіти до Президента автономної дирекції Підкарпатської Русі з констатацією факту відсутності вчителів у 400 школах краю та проханням «Жеби помочь недостатку учителей треба устроить 5 месячные курсы для чешских интеллигентных людей» [2, арк.1]. Такі курси пропонувалося зорганізувати при Ужгородській та Мукачів-

ській учительських семінаріях. У відповідь на це прохання автономна дирекція прийняла рішення не тільки про доступ до вчительських курсів чехословацької інтелігенції, але й інтелігенції підкарпатських русинів: «Директорія согласна съ сим проектом, но требует, чтобы на сии курсы были приняты въ первых на то способни интеллигентни подкарпатские русины» [2, арк.18]. Також рішення дирек-

торії зобов'язувало місцеві засоби масової інформації опублікувати оголошення про набір на вчительські курси.

Чехословацьким урядом у перші роки приєднання Підкарпатської Русі вчителю, які не мали Чехословацького громадянства або ж які мали дипломи вчителів для роботи в угорських школах, було заборонено працювати у школах. Згодом питання впорядкування діяльності вчителів було врегульоване Урядовим Розпорядженням О упорядкованню одношеня учительських особ при державних учебных, образовательных и виховательных заведениях бывшох мадыарскох державы на Словенску и в Подкарпатской Руси від 29 листопада 1923 р. за №226, згідно якого вчителі визнавалися державними службовцями [6, с.1-2]. Так, під тиском громадськості та об'єктивної необхідності у вчителю, уряд прийняв рішення щодо так званої нострифікації дипломів, а саме наданні можливості угорським вчителям скласти іспити русинською мовою й отримати право на викладання в русинських школах [1, с.122].

Диференціювалися такі види іспитів, як іспит учительських здібностей (передбачав складання комплексного фахового іспиту в усній та письмовій формах, а також виконання практичного завдання), спеціальний іспит (передбачав вияв рівня знань та вмінь використання термінології з різних навчальних предметів в усному та писемному мовленні), додатковий іспит (проводився з русинської мови). Спеціальні та додаткові іспити передбачалися для складання вчителями, які одержали дипломи до 1918 року, а для тих вчителів, які працюють у школах у період з 1919 р. по 1922р. і мають педагогічний стаж 20 місяців проводиться тільки один іспит – іспит учительських здібностей, оскільки вони вже мають практику навчання в початкових школах русинською мовою [1, с.122].

В архівних даних достатньо широко представлені прохання вчителів щодо складання іспитів для підтвердження дипломів, протоколи засідань комісій на іспитах зрілості (нострифікації угорських учительських дипломів), рішення комісій, шкільного реферату тощо. На підставі аналізу таких даних, можемо стверджувати, що для нострифікації диплому бажаний повинен був написати заяву до шкільного відділу Цивільної управи, пройти необхідний курс підготовки та успішно скласти іспит. Такі іспити проводилися на базі Мукачівської державної учительської семінарії (директор Осип Хром'як) [3, арк.3-6]. Протоколи засідання екзаменаційної комісії (до складу якої входили голова комісії, директор вчительської семінарії, секретар та шість членів комісії) засвідчують, що іспити були комплексним і передбачали перевірку знань учителів з русинської мови, педагогіки, географії Чехословащини, історії Чехословащини, математики. У протоколах екзаменаційних білетів видно, що серед питань майже у кожному білеті зустрічаються питання, пов'язані з географією, історією, шкільною справою Підкарпатської Русі. Не можемо також стверджувати, що з боку комісії було яке-небудь упереджене ставлення до вчителів, які мають закордонний диплом, так, наприкладі одного з протоколів, з десяти осіб (при наявності дипломів про вчительську освіту переважно угорських вчительських семінарій), які склали іспит, тільки один отримав незадовільну оцінку, що засвідчує про достатньо високий рівень їх професійної підготовленості та знання викладової мови – русинської.

Також, за підтримки «Народовецького учительського товариства в Ужгороді», шкільного відділу Цивільної управи та провідних педагогів, у жовтні 1931 року був укладений Статут курсів для екстерної підготовки вчителів до іспитів зрілості в учительських семінаріях [5, арк.1-2]. Згідно цього Статуту передбачалося створення двох окремих курсів підготовки вчителів-екстернів:

- 1) дворічні – для таких осіб, які успішно закінчили чотири класи горожанської школи або гімназії;
- 2) однорічні – для таких осіб, які вже мають вищу освіту або досвід роботи в школі.

На час укладення Статуту курсів бажання отримати педагогічну кваліфікацію виявило 49 осіб у дворічних курсах та 45 осіб – в однорічних курсах. Ці курси мали достатньо високий рівень професійної підготовки, оскільки навчальним планом передбачалося вивчення таких дисциплін, як русинська мова, чеська мова, педагогіка, методика навчання, психологія, математика, фізика, природознавство, хімія, географія, історія, гра музичному інструменті, спів, креслення, медичні знання, тілесне виховання.

Тижневе навантаження складало 26-28 годин. Навчання проводилося з понеділка по суботу з 18.00 до 21.15 год, а в неділю – з 8.00 до 11.15 год, що уможливило навчання на цих курсах без відриву від роботи в школі.

Про значення освіти вчителю мова йшла і на педагогічних гуртках, зокрема, як повідомляється в протоколі одного з таких засідань педагогічного гуртка «у большинства учителей недостает доброго учительского образования. Недостаток сей может быть отстранен только постоянным подговорением учителей для самобразования, чтанием, студией и устраиванием курсов. В курсах старательный и прилежный учитель присвоит себе много ценного, напротив слабший учитель увидит бодай разницу между тем, что он исполняет и что он должен исполнять» [7, арк.32].

З метою підвищення педагогічної кваліфікації Рефератом освіти Підкарпатської Русі організовувалися різноманітні курси підвищення кваліфікації вчителів. Так, в шкільних округах організовувалися триденні (20-ти годинні) адміністративно-методичні курси, мета яких полягала в тому, щоб озброїти директорів шкіл та учителів:

1) з особливостями виконання адміністративних та управлінських функцій, серед яких ведення шкільної документації, загальне управління школою, а також організаційних функцій - створення школи, розширення, будівництво і т.п.;

2) з особливостями методики навчання в початковій школі читання, письма, краєзнавства, малювання, тілесного виховання [4, арк. 54].

У відповідності до означених цілей адміністративно-методичні курси, навчання на яких проводили провідні фахівці Реферату освіти Підкарпатської Русі (А.Бартош, Й.Герік) та методисти, автори підручників, численних публікацій у тогочасних педагогічних часописах (Ф.Агій, Ю.Ревай), передбачали такі предмети:

1) адміністративна частина – шкільна адміністрація, організація шкіл, особові справи вчителів, бібліотечна справа;

2) методична частина – методика читання та краєзнавства, методика малювання і краснопису, методика тілесного виховання [5, арк. 54].

Слід зауважити, що адміністративно-методичні курси проводилися на добровільних началах, більше того кожний учасник курсів отримував добові гроші за участь у них.

Як бачимо, Реферату освіти Підкарпатської Русі за підтримки Чехословацького уряду, педагогічних товариств та авторитетних вчителів того часу процес підготовки кваліфікованих учителів був актуальним не тільки в період приєднання Підкарпатської Русі до Чехословащини, але й в подальші роки. Слід звернути увагу, що згадані нами курси важливу увагу звертали на підготовку вчителів, найперше, для русинських початкових шкіл, що свідчить про потреби шкільництва у таких фахівцях.

Перспективними напрямками подальших історико-педагогічних досліджень з даної проблеми є вивчення досвіду організаційних форм та засобів підвищення педагогічної кваліфікації вчителів у інші історичні періоди, що дасть можливість урізноманітнити й удосконалити сучасні форми методичної роботи з учителями початкових шкіл, розробити шляхи підвищення їх професійної кваліфікації.

Література та джерела

1. Испыты для учительства народных школ//Урядовый Вістникъ школьного одділа цивильной управы Подкарпатской Руси/ Редакціею школьного одділа. – Рочникъ III. – 1923. – С. 121-123
2. Переписка з міністерством освіти і Ужгородською вчительською семінарією про організацію при ній вчительських кадрів 1919-1920р.р. // Державний архів Закарпатської області, Ф. 28, оп. 2., спр. 53. – 40 арк.
3. Переписка з Міністерством освіти Чехословаччини та з дирекцією Мукачівської учительської семінарії про узаконення дипломів 1922-1926 р.р // Державний архів Закарпатської області, Ф. 28, оп. 2. Спр. 357. – 19 арк.
4. Переписка з Міністерством освіти Чехословаччини та шкільним інспектором про організацію курсів для учителів по підвищенню ділової кваліфікації 1929-1935р.р. // Державний архів Закарпатської області, Ф. 28, оп. 2. Спр. 1429. – 120 арк.
5. Положення про курси для вчителів-екстернів, навчальний план курсів і розклад годин 1931-1933 р.р.// Державний архів Закарпатської області Ф. 28, оп. 2. Спр.1886. – 11 арк.
6. Правительственное распоряженя з дня 29 листопада 1923 р. О урядовану одношеня учительських особ при державних учебных, образовательных и выховательных заведениях бывшох мадярскох державы на Словенску и в Подкарпатской Руси //Урядовый Вістникъ школьного одділа цивильной управы Подкарпатской Руси/ Редакціею школьного одділа. – Рочникъ IV. – Число 1. – 1924. – С.1-6
7. Протоколи учительських конференцій, які відбулися в 1929-1930 роках, 1929-1932р.р. // Державний архів Закарпатської області, Ф. 28, оп. 2. Спр. 1411. – 46 арк.
8. Статистичний звіт Ужгородського, Берегівського та Мукачівського шкільних інспекторатів про кількість учнів, які навчаються в середніх учбових закладах з 1918 по 1920 р.р. // Державний архів Закарпатської області, Ф. 28, оп. 2. Спр. 46. – Зарк.
9. Pešina J. Školství na Podkarpatské Rusi v přítomnosti/ Pešina J. – Praha: Statní nakladatelstvo v Praze, 1933. – 51 str.

В статтє представлєны основнє тенденциї относительно динамики количественного и качественного состава учителей начальных школ в период присоединения закарпатоукраинских земель к Чехословакии, проанализированы основные пути повышения педагогической квалификации учителей начальной школы в условиях перехода на обучение родным языком. Акцентируется внимание на вопросах курсовой подготовки и переподготовки учителей, в частности создание курсов экстернатной подготовки учителей начальных школ, административно методических курсов. Уделено внимание вопросу нострификации дипломов учителей в условиях изменения государственной власти и территориальной принадлежности Закарпатья в первой половине XX века.

Ключевые слова: начальная школа, учитель начальной школы, педагогическая квалификация.

The basic tendencies in relation to the dynamics of quantitative and high-quality composition of primary school teachers in the period of tacking of Transcarpathian lands to Czechoslovakia have been studied, as well as the basic ways to increase pedagogical qualification of primary school teachers in conditions of passing to mother tongue studies. In recent years in Transcarpathia in the Austro-Hungarian Empire there has been a sharp deterioration of primary education in terms of providing education in their native language. The Czechoslovak government a priority of state considered reforming the education system, providing its citizens with quality education, took into account regional and ethnic characteristics of land that belonged to its members. This included training and teachers – in the land of almost no teachers who could provide training in primary schools in their mother tongue. Attention has been paid to the issue of course preparation and retraining of teachers, in particular creation of courses of extrnat preparing of primary school teachers, administrativ methodical courses. The content of educational course for training of primary school teachers has been analyzed as well as pedagogical content of courses of existing teachers training because the school system needs Carpathian Ruthenia administrative and professional teachers. The terms of appropriation of qualification of primary school teachers, graduating students of the Hungarian teaching seminaries have been considered, creation of the special examination commissions for confirmation of pedagogical qualification in national schools.

Key words: primary school, teacher of primary school, pedagogical qualification.